

Olayın "Mekansallaşması": İzmir Depremi Üzerinden Toplumsal Dirençliliği Arttıracak Bir Yöntem Tartışması

Melda Açmaz Özden¹, Ali Tolga Özden²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, meldaozden@comu.edu.tr (Sorumlu Yazar)

Adres: Melda Açmaz Özden, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kat-1 Oda No:121 Merkez Çanakkale

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü, tolgaozden@comu.edu.tr

Adres: Ali Tolga Özden, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Zemin Kat Oda No: Z-23 Merkez Çanakkale

ÖZET

Kentin belleğini oluşturan fiziksel çevre zamana bağlı olarak değişir ve dönüşür. Ancak kimi olaylar bu süreçte ani kırılmalara ve kesintilere yol açabilir. İzmir'de depremin yol açtığı etkiler de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Ortaya çıkan yeni durum toplulukların bu sürece uyumu sorunsalını oluştururken, yıkılan yapılarla birlikte yiten geçmişin yerini nasıl bir mekansal hikayenin dolduracağı sorusunu da beraberinde getirir. Bu yazıda tartışılan ise enkaz sonrası ortaya çıkan kentsel boşlukları esnek, dönüşebilen, farkındalığı arttıran ve yerelin gündelik yaşantısının tam da içinde yer alan bir program ile kurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Dirençlilik, Olay, Mekan

"Spatialization" of the Event: A Discussion on a Method to Increase Social Resilience over the İzmir Earthquake

ABSTRACT

The physical environment that constitutes the memory of the city changes and transforms depending on time. However, some events may cause sudden breaks and interruptions in this process. The effects caused by the earthquake in İzmir should be evaluated within this framework. While the emerging new situation creates the problem of the adaptation of communities to this process, it also raises the question of what kind of spatial story will fill the place of the lost past with the destroyed structures. What is discussed in this article is to construct the urban gaps that emerged after the debris with a flexible, transformable, awareness-raising program that is directly included in the daily life of the local.

Keywords: Memory, Resilience, Event, Space

Giriş

Toplumda afet kültürünü yerleştirebilmek adına toplumsal farkındalığın artırılması ve yaygınlaştırılması için bireylerin bilinçlenmesi, bilinçlenen bireylerin ailelerini ve yakın çevrelerini güdülemesi, sonunda da mahalle ölçeğinden başlayan ve tüm kenti kapsayan bir toplumsal bilinç oluşturulması gerekiyor. Bu yaklaşım için de toplumun afet risk azaltımı eylemlerine doğrudan katılımı, deneyimi ve hem gözlemci hem de eylemci olarak yer alması gerekir. Bu süreçlerin yani bireylerin öğrenen ve öğreten olma durumu birlikte yürütülmesi gereken bir süreci işaret etmektedir. Toplumun ve içerisindeki bireylerin karşı karşıya oldukları tehdit ve tehlikeler konusunda bilinçlenmesi tehlike kavramını tanıması, içselleştirmesi ve tepki verebilecek seviyede tanımlayabilmesi koşuluna bağlıdır.

Doğadaki tüm canlılarda olduğu gibi insanoğlunun da farkında olduğu tehditlere karşı bir savunma/korunma davranışı geliştirebildiğini söylemek mümkündür (Balyemez, 2010).

Burada temel dayanak hayatta kalabilme güdüsüdür. Korunma davranışı, tehdidin niteliği ve büyüklüğü, yaşam alanının sahip olduğu doğal ve birey tarafından üretilmiş olanaklar çerçevesinde çeşitlilik gösterebilmektedir. Olumsuz bir etkiye karşı ortaya çıkacak tepkinin temel unsuru tehlikenin algılanması ile mümkün olabilir (Balyemez, 2010). Tehlikeyi algılayabilen ve harekete geçebilen topluluklar ise afetler karşısında dirençli olarak nitelendirilebilir. Yerel toplulukların dirençli olması da aslında yerleşim yerlerinin dirençli olması dolayısıyla kentin dirençli olması anlamına gelir. Kentsel direnç kavramı tanımlanırken sadece fiziksel yapılardan bahsedilemeyeceği, aksine toplumsal, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel yapıların da farklı bakış açıları ile birlikte kentsel direnç için bir bütünü oluşturduklarını belirtmek mümkündür (Erşavaş Kavanoz, 2020). Dolayısıyla herhangi bir afet veya ani olarak ortaya çıkan ve toplumun gündelik yaşantısını kesintiye uğratan olaylar/şoklar karşısında bozulmayı engelleyecek, uyum sağlayacak ve çabuk toparlanabilecek bir toplumsal yapı oluşturmada yerel toplulukların kapasiteleri kentsel dirençliliğin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple geleneksel afet yönetim yaklaşımları daha çok fiziksel yapıların güçlendirilmesi ve afet sonrası müdahale aşamalarının organizasyonuna yönelmişken, uluslararası toplulukların afetlere karşı dirençli kentler oluşturma yaklaşımı daha çok afet öncesi çalışmalara (hazırlık, sakinim politikaları ve eğitim faaliyetleri), toplumun ve bireyin bilinçlendirilmesi hedefine odaklanmıştır.

Varol ve Kırıkkaya (2017) toplumun dirençli olmasının afetleri önleme veya en azından oluşabilecek zararları azaltmada başat rol oynadıklarını belirtmektedir. Buradan yola çıkılarak, afetlere karşı dirençli toplum oluşturmada bireyin içinde bulunduğu fiziksel, sosyolojik, ekonomik ve çevresel faktörlerin belirleyici olduğu belirtilmelidir. Hızlı ve kontrolsüz büyüyen kentsel alanlarda aynı oranda artan nüfus hareketleri de afetlerin daha yıkıcı ve karmaşık bir hal almasında temel etken olmaktadır. Bu sebeplerle afetlere karşı dirençli yerel toplulukların oluşturulması ideali sürekliliği olması gereken çok disiplinli bir yaklaşımı ve işbirliğini gerektirmektedir. Bu çalışmaların sistematik ve kabul edilebilir standartlarda olabilmesi için; hem ulusal hem de uluslararası yol haritalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Varol & Kırıkkaya, 2017). Bu anlamda UDSEP (Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı) ulusal düzeyde toplumun depremler karşısında dirençliliğini arttıracak önemli başlıklar sunmakta ve rehberlik etmektedir (AFAD, 2011). UDSEP temel olarak 2012-2023 dönemi içerisinde üç ana eksen üzerinde oturmaktadır; 1. Depremleri öğrenmek, 2. Deprem güvenli yerleşme ve yapılaşma, 3. Depremlerin etkileriyle baş edebilme (Leblebici, 2014; AFAD, 2011). Bu çerçevede, ikinci ana eksenin ilk hedefi; "Depremlere ve diğer afetlere ilişkin eğitim ve halkın bilinçlendirilmesi faaliyetlerinin geliştirilmesi" başlığını taşımaktadır (Leblebici, 2014; AFAD, 2020). Uluslararası alanda ise 2005-2015 Hyogo Eylem Çerçevesi ve 2015-2030 Afet Risk Azaltımı için Sendai Eylem Planı ülkelere afet öncesi ve sonrası süreçlerde yol gösterici önemli dökümanlardır (ISDR, 2005; UNISDR, 2015). Bu dökümanların da temelde odaklandığı ve ön plana çıkardığı afet risk azaltımı ve dirençli toplum bakış açısı, yerel toplulukların eğitimi ve bilinçlenmesi üzerine oturmaktadır.

Özellikle kentsel alanlarda gelecekte bir afetin ne zaman ve ne şiddette olacağı tam olarak veya hiç bir şekilde bilinemediği, öngörülemeyiği durumlarda belirsizlikten bahsetmek doğru olacaktır. Kentin, dolayısıyla içinde yaşayan toplulukların da afetler karşısında kırılabilir ve stres yüklü oluşu da bu belirsizliklere dayanmaktadır. Toplumun bilinçlenmesi önünde de engel olan belirsizlikler afet risklerini azaltma yönünde nasıl, ne kadar ve ne sürede önlemler alınacağı konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu sebeple belirsizlikleri ortadan kaldıracak veya en azından azaltacak yöntemler ile toplulukların risk azaltmaya yönlendirilmesi, ikna edilmesi kent yönetimleri için de önemli bir başarı olacaktır. Kent içerisinde yaşayan toplulukların farklı kimlikleri, sosyo-ekonomik durumları ve kentsel hizmetlere erişme kapasiteleri olduğu için tehlike ve riskler de kent içerisinde eşit dağılmamaktadır. Bu eşitsizliğin sonucu olarak da kentin afetler karşısında kırılabilirlikleri da farklı bölgelerinde farklı seviyelerde olabilmektedir. Bu sebeple

belirsizlikler ve farklılıkların bilinmesi, tehlikenin oluşturacağı riskler karşısında alınacak önlemlerin buna göre dağıtılması ve risklerin haritalandırılması önemli olacaktır. Bu süreçlerin en önemli paydaşı ise yerel topluluklar olmalıdır. Tehlikede olduğunu algılayan ve bu tehlikenin boyutlarının da farkında olan topluluklar ancak harekete geçebilme güdüsüne sahip olacaktır. Risk algısının oluşması tehlikenin büyüklüğünün ve görülebilirliğinin yanı sıra bireylerin bilgi ve bilinç düzeyiyle de yakından ilişkilidir (Balyemez, 2010). Doğal veya insan kaynaklı tehlikeler karşısında yeterli tepkiyi gösterebilecek bilgi ve bilinç düzeyine ulaşmanın iki temel yolu deneyimleyerek öğrenmek ve eğitilerek öğrenmektir.

Bir topluluğun afetler karşısında bilinçlenmesinde temel kaynaklardan birisi söz konusu topluluğun afeti yaşaması ya da deneyimlemesidir. Afetin olumsuz sonuçları topluluğun bilinçlenmesine önemli katkılar koyacaktır. Ancak bu bilinçlenme süreci sürdürülemez ya da kesintiye uğrar ve afetin arkasındaki temel nedenler toplulukça iyi anlaşılabilir ise bir sonraki afette bu topluluğun yine zarar görmesi de kaçınılmaz olacaktır. Aslında böyle toplulukları "kaderci topluluklar" olarak da nitelendirmek doğru olabilir. Afeti oluşturan nedenleri teknik, ekonomik, sosyo-kültürel ve diğer anlamlarda analiz edemeyen topluluğun afete yükleyebileceği tek anlam bunun kader olduğu yönünde olacaktır. Bu kaderci anlayış da topluluğun bir sonraki afete hazırlanması, riskleri azaltması ve dirençli hale gelmesi önünde en belirgin engel olacak, bilinçlenme yolunda gereken güdülenme de oluşturulamayacaktır.

Toplulukların afetlerden edindiği tecrübeyi bilince dönüştürmek ve dirençli bir yapı oluşturabilmek için de ikinci kaynak eğitim olmalıdır. Afetin hemen sonrasında yüksek bir seviyeye çıkan bilinç, eğitim modelleri ve toplulukların afet sonrası süreçlere doğrudan katılımı ile sürdürülebilir bir hal alacaktır. Hiç kuşku yok ki afetin hemen arkasından oluşan yüksek bilinç seviyesini aynı oranda sürdürmek her zaman mümkün olamayacaktır. Normal yaşama döndükten sonra insan hafızası geçmiş tecrübelerin bir kısmını unutacak, bir kısmını ise günlük yaşamında kullanamayacağı için geri plana itecektir. Daha da önemlisi, afetin travmatik etkilerinden kurtulabilmek için kötü olanları hafızasından silmek isteyecektir. Bu noktada, eğitim ve toplum katılımı süreçlerini sürdürerek deneyimleri travmatize etmeden hatırlatma ve tekrar kullanılmayacağı düşünülen tecrübeleri de belirli aralıklarla kullanabilme olanağı tanımak önemli bir bilinçlenme yaklaşımı olarak kabul edilebilir. Afetin yaşanma sıklığı ve deprem gibi tehlikelerin dönüş periyodunun uzun olması belleklerde geçmiş afetlere yönelik birikimlerin hızla azalması anlamına gelmektedir. Bu durum da afet bilincinin zaman içerisinde azalması anlamına gelmektedir.

Yerelin Belleğin Mekanın Var Oluşu ve Yok Oluşu ile Dönüşümü

Kentin hafızasını oluşturan da toplulukların bellekleridir. Zaman içerisinde yerelde yaşayan toplulukların deneyimleri, hatıraları, yaşanmışlıkları mekan(lar)la bütünleşmekte ve zaman mekana, mekan ise hatıralara dönüşmektedir. Şenyurt (2014) tarihsel süreç içinde kentin ve mekanların toplum hafızasında oluşturduğu belleği tasarım yolu ile mimarlığın yaptığını belirtmektedir. Kimi mekanlar tasarımlarının sunduğu bazı görsel, dokunsal ve işitsel özellikler ile "unutulmama" ve "hatırlanma" özelliklerini oluştururlar (Şenyurt, 2014). Sıradan olarak atfedilecek bir yapı, örneğin bir apartman belki yerel topluluğun tümü için bir bellek ögesi olabilecek nitelikte olmayabilir. Ancak bu binanın kullanıcıları için bir çok anlamda önemli bir bellektir çünkü taşıdığı anlamlar, içinde yaşayan ve binayı deneyimleyenler için kişiliklerinin oluşmasında, değişmesinde ve gelişmesinde önemli bir mekansal işleve sahiptir. Bu mekanlar koruyucudur, sarıp sarmalayıcıdır, yalnız kalınmak istendiğinde tercih edilendir, yaşanmışlıklardır, mutluluklardır, paylaşılandır. Aynı şekilde, Şenyurt (2014) topluca yaşanan pek çok iyi ya da kötü olay ve deneyimin, bunu yaşayan kişilere ait özelleşmiş anılar katmanından kamuya ya da toplumsal belleğe mal olmaya başladığını da iddia etmektedir. Dolayısıyla,

bu ortak deneyimlerin ve anıların yaşandığı mekanlar da bellek mekanlar olarak kentsel alanda yer edinebilmişlerdir (Şenyurt, 2014).

Deprem gibi afetler çok kısa bir sürede ve aniden tüm bu yaşanmışlıkları, tecrübeleri, birikimleri yok edebilmekte, dolayısıyla toplum genelinde, bireyler özelinde önemli bir bellek kaybına, travmatik olaylar eşliğinde neden olabilmektedir. İnsanların gündelik yaşamlarını kurdukları, sosyal ve kültürel ilişkiler geliştirdikleri fiziksel çevre bir anda yıkılmakta ve enkaza dönüşmektedir. Mekanda ortaya çıkan anlam kayması kayda değer zıtlıklar içermektedir; afet öncesinde koruyucu olan korkutucu olmuş, sarıp sarmalayan itmiş, güvenli olan artık güvensizliğin simgesi haline gelmiştir. Bu yok oluşu ve dönüşümü hızlandıran süreçler peşi sıra gelmekte ve enkazın da ortadan kaldırılmasıyla ortaya bir boşluk çıkmaktadır. Aslında kent içerisinde yıkılan yapıların yerlerinde ortaya çıkan boş alanlar sadece fiziksel bir boşluğu değil, hatıraların, insanların, yaşanmışlıkların, güvenin, sıcaklığın, mutluluğun da yok oluşunu simgelemektedir. Bu boşluğun ifadesi afeti yaşayan insanlar, mahalleliler için çok daha derin olabilmekte ve boşluk bir hiçliğe dönüşebilmektedir.

Kentsel alanın aniden ve travmatik bir biçimde bozulması afetlere karşı dirençsiz bir topluluğun da izlerini taşımaktadır. Bu beklenmeyen kopma ve yok oluş belleklerden de bir süre sonra silinecektir. Ancak, toplulukların yaşadığı afet tecrübesi ile birlikte bir anda yükselen farkındalık devam ettirilebilirse kentin belleğinde yeni bir sayfa açılacağını öngörmek mümkün olabilir. Yok olanın yerine aynısını inşa etmek, boşalan parsellerin taşıdığı hiçliğin üzerine yeni apartmanlar kurmak toplumsal farkındalık açısından olumsuz da bir etki yaratacaktır. Bu yaklaşım aslında kente, kentsel alana, toplumsal belleğe sadece fiziksel yapı ölçeğinden bakan ve kentsel alanın finansal değerini korumaya yönelik bir yaklaşım olarak da görülebilir. Afetin etkilerini hatırlatan, afetler karşısında toplumsal bilinci arttıran ve yerel toplulukların dirençlilik kapasitesini geliştiren ancak gündelik yaşamın da bir parçası olan, dönüşebilir, esnek yeni mekanlar bu boşluğun doldurulmasında daha olumlu bir yaklaşım olarak kurgulanabilir.

Afet Müzesi ve Mekanın İçine Sıkıştırılmaya Çalışılan Deneyim ve Bilinç

Buyurgan (2019)'ın belirttiği üzere yaşama dair tüm alanlara (sanat, kültür, gelenek, tarih, bilim, teknoloji) ait doğal veya üretilmiş objeleri içinde barındıran ve bu alanlardaki yaşanmışlıkları yansıtan müzeler, önemli bir bellek koruyucu ve insanoğlunun öğrenmesinde önemli bir eğitim aracı olarak kabul edilebilir. Müzeler, sahip olunan tüm kültürel, doğal ve tarihsel değerleri koruyan ama daha da önemlisi bu değerlerin taşıdığı mesajları gelecek kuşaklara aktarma görevi yürüten mekanlar olarak görülmelidir (Buyurgan, 2019). Bu çerçevede, topluluklara ait tüm yaşanmışlıklar, değişim ve gelişmeler müze mekanlarında izleyicileri ile buluşturulmakta ve geçmişin belleğini oluşturan objeleri yeni kuşaklara tanıtmaktadır. Müze geçmişte yaşanan olaylar ile ilgili ipuçlarını mekana taşımakta ve mekanı düş gücünü uyarayan, izleyicilerin akıcı, esnek ve yaratıcı düşüncelerini geliştiren, onlara bilgi edinme, sorgulama, muhakeme etme, çözüm üretme boyutlarında artı değerler katan bir deneyim serüvenine dönüştürmektedir (Buyurgan, 2019).

Afeti yaşamış bir bölge için yaşananları hatırlatacak, yıkımın boyutlarını gösterecek, afetin niteliğini anlatacak, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurarak toplumsal bilinci arttıracak bir sergi alanı önemli bir afet kültürü oluşturma aracı olarak kabul edilebilir. Bu sebeple Afet Müzesi ya da Deprem Müzesi anlayışı da hem ulusal hem de uluslararası alanda sıklıkla karşılaşılan bir toplumsal bilinç artırıcı araç olarak kurgulanmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan farklı afetler sonrası kurulan müzeler bu işlevlerini sürdürmektedir. Ülkemizde de aynı amaçla oluşturulmuş müzeler bulunmaktadır. Bu müzelerin ilgi çektiği de düşünülmektedir. Tandoğan (2018)'in araştırmasına göre İzmit'de yer alan Deprem Müzesi kentte ziyaret edilen müzeler içerisinde ikinci en fazla beğenilen müze olma özelliği taşımaktadır. Tandoğan (2018)'a göre afetlere karşı bilinçli

ve hazırlıklı olma, depreme karşı farkındalık yaratma vizyonu taşıyan müze sergileme özellikleri ve kurgusu ile 17 Ağustos (1999) depreminin travmatik süreçlerini ve sonuçlarını hatırlatarak belleklerden silinmemesi yönünde önemli bir misyon taşımaktadır (Tandoğan, 2018).

Bununla birlikte müze mekanı kurgulamak, inşa etmek ve ziyaretçilerin deneyimlemesine olanak sağlamak her zaman istenen etkiyi veremeyebilir. Her şeyden önce bir afetin anlatıldığı, yaşananların canlandırıldığı ve dirençli toplum oluşturma yönünde mesajların iletildiği bir müze kurgusu için hem açık hem de kapalı geniş alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple yere bağlı bir tasarım süreci gerekir. Yeni kurgulanan müze alanları bu sebeple uygun arazinin bulunabilirliği bağlamında kent merkezine ya da afetten etkilenen kentsel alana daha uzak bir bölgede ve ulaşım alternatiflerinin her zaman yeterli olamayacağı bir güzergahta oluşturulmak zorunda kalabilmektedir. Bu da ziyaretçilerin mekanı deneyimlemesi için olumlu bir çekici güç oluştur(ma)maktadır. Kapalı bir hacim içerisinde ve belirli bir saat diliminde ziyaret edilmesi öngörülen müze alanı, yapının günün belirli saatlerinde aktif olarak kullanılması anlamına gelmekte ve diğer saatlerde ise kapalı kalmaktadır. Sergilenen objelerin daha çok sabit olması ile kurguda esneklik alternatifi de her zaman kolay olmayabilmektedir. Afet bilinci oluşturmak ve toplumun eğitimi için önemli bir araç olmasına rağmen tasarım, kurgu, işleyiş ve bulunduğu alan-mekan ilişkisi açılarından bir takım kısıtlar da oluşturduğu öngörülebilmektedir.

Şenyurt (2014) "Deprem Müzesi" ya da "Deprem Anıtı" olarak adlandırılacak yapıların ziyaretçilerinin de artık tarihe karıştığını iddia etmektedir. Şenyurt'a göre, "ortam odaklı işler, (depremi odak alarak) kayıp kültürel alanları simgesel olarak yeniden doldurur ve tarihsel karşı bellekler sunar, aynı zamanda turistik alanlara dönüşebilir ve yenilikçi kamusal sanat projelerinin yaratılmasında izleyiciyle ilişki kuran bir şehir laboratuvarı olarak hizmet eder" (Şenyurt, 2014). Özellikle kamusal alanda kent kimliğine katkı koyan ve bilinçlenmenin aracı olarak tahayyül edilen kamusal alan projeleri, deprem olgusunun tasarıma dahil edildiği yeni bir dil de oluşturabilir. Şenyurt'un da ifade ettiği gibi, bu tip kamusal alan projeleri kolektif belleğin oluşmasında öncü role sahip olabilecekleri gibi gündelik hayatın içine dahil olabilen, depremin farklı boyutlarının da hesaba katıldığı kamusal alan projeleri farklılıklarıyla, depreme karşı bilinçlenmenin bir başka boyutunu oluşturma potansiyeline sahip olabileceklerdir.

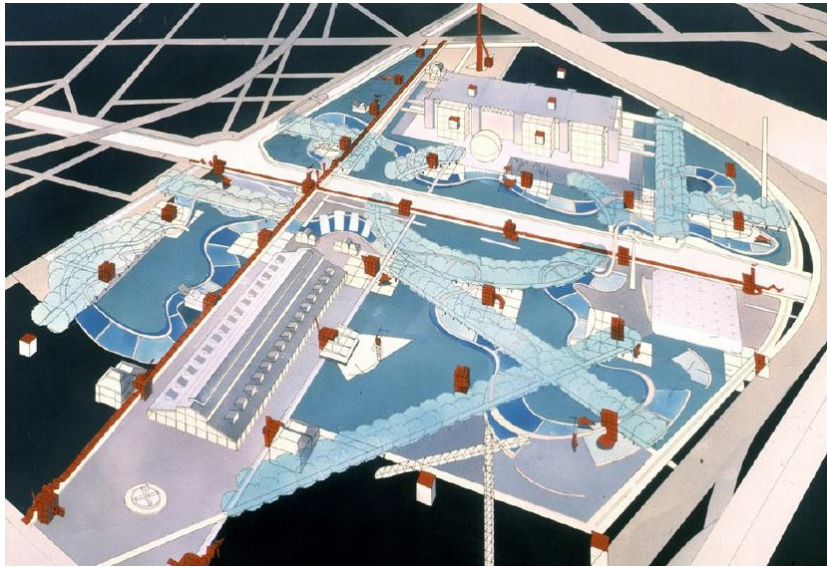
Kent mekânını aktif olarak kullanan, bir dili ve programı olan ancak esneyebilen, değişebilen ve dönüşebilen bir kurgu hem sergileme amaçlı hem de kullanıcılara farklı bir çok etkinliğe katılma imkanı veren mekân(lar) oluşturma potansiyeli olan simgesel bir yapı oluşturulması, toplulukların afetler karşısında dirençli olmasında sürdürülebilir bir model yaratabilir.

İzmir'de Afet Sonrası Kentsel Mekanda Oluşan Boşlukların Doldurulması Sorunsalı

30 Ekim (2020) tarihinde İzmir halkı Ege Depremi ile birlikte kentsel alanda karşı karşıya oldukları tehlikelerin yol açabileceği sonuçları travmatik bir biçimde deneyimlediler. Kentin ve kentlilerin kırılganlıklarını ortaya çıkaran bu deprem aynı zamanda kentin çok belirgin bir bölgesinde yol açtığı yıkım ile toplumsal hafızalarda önemli bir yer edindi. Afet öncesi farklı anlamlar taşıyan kimi mekânlar afet sonrasında hem kötü olayların yaşandığı mekânlar haline dönüştü hem de belleklerden hızlıca silinmeye çalışılan enkaz görüntülerini oluşturdu. Depremin yol açtığı doğrudan etkilerin sonucu olan yapı enkazları fiziksel bir gerçeklik olarak yerel toplulukların karşısında bir süre durduktan sonra hızlıca temizlenerek belleklerden tamamen atılması için çaba gösterildi. Bu yok olan mekânların yol açtığı boşluklar ise kentsel mekânın kendisini yeniden inşa serüveni için de aslında karar vericilere ve bir ölçüde de kullanıcılara yetki vermiş oldu. Asıl tartışma ise bu boşlukların doldurulması sürecinde yaşanmaktadır.

Tartışma kentsel bellek üzerinden ve mekanın kullanımı özelinden yürütmek istenilirse, toplumsal yapının afetlere karşı dirençli olması için kentsel mekanın gündelik kullanımı içinde dirençlilik mesajını verecek ve afet kültürü oluşturmada mekansal sürekliliği de sağlayacak bir yaklaşımdan bahsetmek doğru olacaktır.

Bernard Tschumi'nin "olay" kavramı aniden ortaya çıkan ve mekanı değiştirme gücü olan bir süreci ifade eder. Bu değişimi yaratan etki "şok" kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Tschumi, mekanı kendi özellikleri ile değil aynı zamanda kullanıcının devinimi ve özellikleri ile de değerlendirmek gerektiğini belirtir (Tschumi, 2000). Bu sebeple bir olay veya şok mekanı değiştirebilir, kullanıcıyı etkileyebilir ve mekanın programının da buna göre uyum sağlaması ve kendini değiştirebilir olmasını gerektirir. Eğer süregelen, rutin düzen içerisinde bir mekanın sahip olduğu fonksiyon deprem gibi aniden ortaya çıkan bir olay ile değişiyorsa, mekanın da buna ayak uydurabilmesi beklenebilir. Buradan hareketle, İzmir'in afetten etkilenen bölgesinde oluşturulacak bir bilinçlenme merkezi, tıpkı Tschumi'nin Parc de la Villette projesinde öne sürdüğü gibi parçalardan oluşan ama bir bütünü tamamlayan, tanımlayan bir kimliğe sahip olmalıdır (Şekil 1).

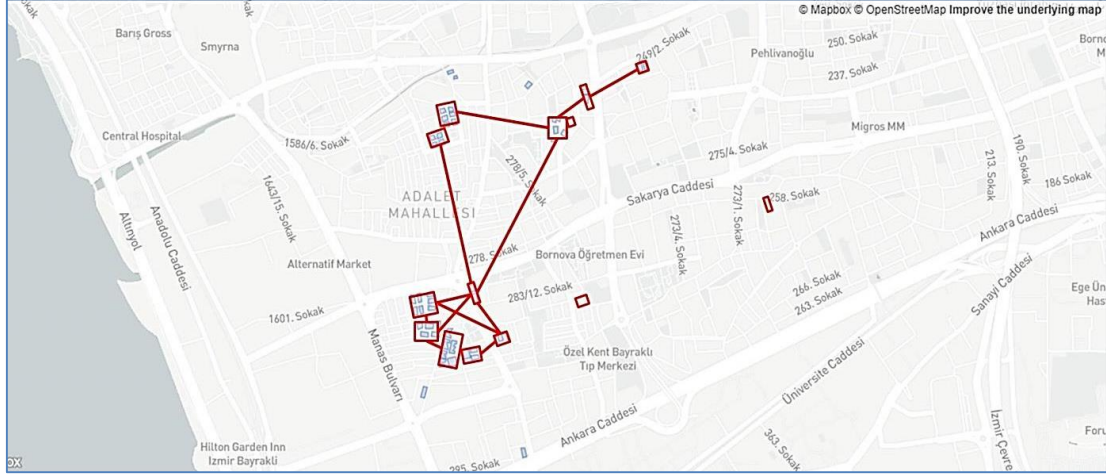

Şekil 1. Parc de la Villette (Medici, 2015)

Deprem izlerini silerken, afetin etkilediği alanda yok olmuş hafızanın yerine eskisini taklit eden ama sadece fiziksel bir taklit olmaktan öteye gidemeyecek bir kurgu ile yeni apartmanlar dikilmesi fikri belki de bir felaketten sonra yakalanabilme şansı olan bir kurguyu tartışmadan dahi elden kaçırmak anlamına gelebilir. Afetin ortaya çıkardığı boşlukların ayrı ayrı yapı parseller olarak düşünülmemesi, bütüncül bir projenin parçaları olarak ele alınması gerekir. Gerek kentsel hafızayı inşa ederken, gerekse geçmişten gelen kırılmalıkların yol açtığı bir olayın mekanı nasıl dönüştüreceğine karar verirken yerel toplulukların bu karar verme mekanizması içerisinde yer almasına imkan tanımak da gerekir.

Afetin izlerini taşıyan ve henüz toplumsal hafızada çok taze olan bu boşlukların yerinin apartmanlarla doldurulması aslında boşluğun hiçliğe dönüşmesi, yok olanın yerine taklidinin yapılarak aslında hafızadan tamamen silinmesi anlamına geleceğini bilmek gerekir. Oysa afetler karşısında toplumsal kırılmalığı giderecek ve farkındalığı arttıracak eylemlerin tam da hayata geçirilmesi için en uygun zaman diliminde bulunmaktadır. Bu boş yapı parsellerinde oluşturulacak kurgu, yerel toplulukların, mahallelilerin ve dışarıdan gelecek ziyaretçilerin gündelik kullanımının bir parçası olan mekanlara (açık alan, dinlenme alanı, çocuk oyun alanı, etkinlik alanı vb.) dönüşmesi, aynı zamanda da depremin yıkıcılığının anlatıldığı, hatırlatıldığı kapalı ve açık mekanların olduğu sergi

alanları ile birlikte afet bilinci ve risk azaltma farkındalığı oluşturacak, toplumsal dirençlilik üzerine mesajlar verecek mekanları da içeren bir program oluşturulması kentsel alan içerisinde yeni bir dil oluşturmak için de şans yaratacaktır. Bu karma kullanımın bir arada olması ve ihtiyaçlara göre, değişen ve gelişen teknolojiye göre esneyebilmesi, dönüşebilmesi de yine kentsel mekanın kalitesi ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

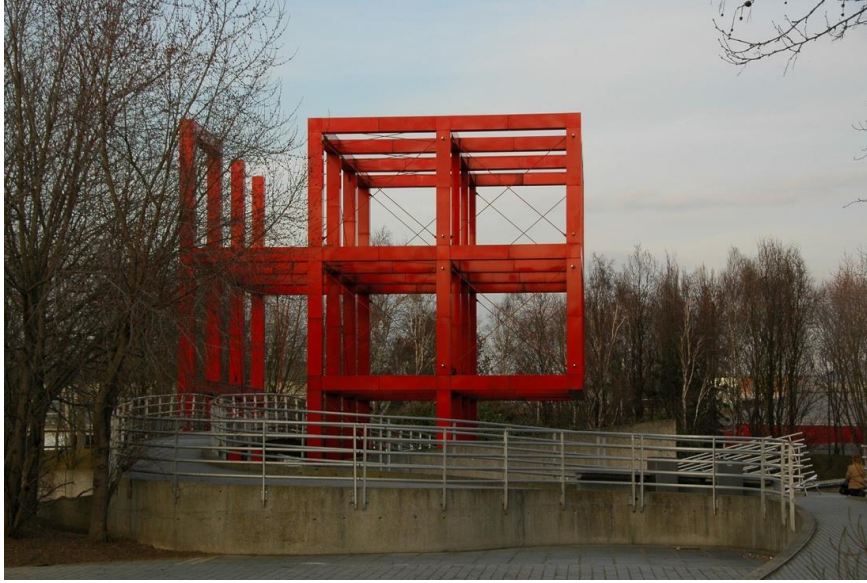

Şekil 2. 30 Ekim 2020 Ege Denizi Depreminde İzmir Kent Merkezinde ağır hasar gören ve yıkılan-kontrollü yıkılan yapıların yerlerini gösteren harita üzerinde Kentsel bellek ve Afete Dirençli Topluluk oluşturma amaçlı düzenlemenin şematik gösterimi (YerÇizenler, 2020)

Kentsel mekanlarda üretilecek strüktürler kendileri taşıyıcı sistem ve malzeme özellikleri ile uygulama pratiklerini gösteren depreme dayanıklı yapı sistemi örnekleri olacaktır. Aynı zamanda esnek mimari tasarımları ile işlevselliği zenginleştirilebilen, sürdürülebilir strüktürler olarak düşünülebilir. Bu yapılar çoğunluklar yerden yükseltilmiş olacak, yapı parselinin tamamına yayılmayacak ve zemini esnek kullanıma uygun biçimde boş bırakacaktır. Ayaklar üstünde yükselen birimler üstlendikleri fonksiyonlar ile hem gündelik yaşamda hizmet verecekler hem de afet bilinci oluşturmada mesaj üretecek ve iletecek misyonları da yerine getireceklerdir. Herhangi bir afet sonrasında da (deprem, sel vb.) kullanımları mümkün olacak ve afet sonrası ortaya çıkacak (barınma, ilk yardım, depo- lojistik vb.) diğer mekansal ihtiyaçlara hizmet verebilme kapasitesi olacaktır.

Şekil 3. Park de la Villette'de bir strüktür (Waymarking, 2021)

Şekil 4. Park de la Villette'de bir strüktür (Xululabs, 2012)

Sistemi oluşturan parçaların birbirleri ile bağlantısı bir program çerçevesinde oluşturulabilecektir. Bu programı takip eden kullanıcılar bu strüktürlerin bir kaçını veya tümünü ziyaret edebilme ve kullanabilme imkanına sahip olacaklardır. Aynı zamanda yatayda da fiziksel olarak kimi birimler birbirlerine köprüler ile bağlanabilecek, dolayısıyla kullanıcılar zemine hiç inmeden bu birimler arasında gezebilecekler, bu köprüler kimi yerlerde kapalı, yarı kapalı ve açık sergi mekanları da oluşturacak ve hem sürekli yenilenebilen sergiler yapılmasına imkan verirken aynı zamanda afet-deprem konularında kalıcı bilgilendirme ve farkındalık artırıcı obje ve görsellerin sunulduğu mekanlar da olacaktır.

Şekil 5. Parc de la Villette'de strüktürlerin köprüler ve yatay elemanlarla bağlanması (Structurae, 2020)

SONUÇ

İzmir'in yaşadığı deprem afeti toplumsal bellekte yerini alırken bir taraftan da geçmişin belleğini oluşturan yıkılmış ve yok olmuş yapıların yerine boşluklar ortaya çıkmıştır. Toplumun afetlere dirençli hale getirilmesinde başat rol oynayan eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri için afeti yaşamış kentsel alanların tecrübelerini sonraki kuşaklara aktarmak önemli bir kazanım olacaktır. Bir olayın ani olarak değiştirdiği mekanlar, yerlerine kurgulanacak bir program ile olayı mekansallaştırma potansiyeline kavuşabilir. Bu program yerel toplulukların gündelik yaşamının bir parçası olarak hizmet ederken afetin

olumsuzlukları ve toplumun kırılganlıklarına yönelik mesajları da hem tasarlanan strüktürler aracılığı ile hem de bu strüktürlerin esnek kullanımını sağlayan işlevler aracılığı ile topluluklara aktarabilmesi sağlanabilir. Sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılandığı mekanlar aynı zamanda geçmiş afet tecrübesini canlı tutmaya, kullanıcıların mekanı deneyimlerken bu afet tecrübesine yönelik görsel ve işitsel bilgilendiricileri de deneyimleme şansı olacaktır. Bir olayın (deprem) dönüştürdüğü mekanlar (yok olan binalar) artık olayın kendisi haline gelirken, ortaya çıkan boşluklar olayı hatırlatacak ancak mekanın gündelik kullanımını da sağlayacak bir programla yeniden mekansallaşabilecektir.

Kaynakça

- AFAD. "Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP-2023)". Son güncelleme 2 Ocak, 2021 <https://deprem.afad.gov.tr/icerik?id=11&menuId=101>, 2011
- Balyemez, Süleyman. "Kentsel Mekânın, Deprem Risklerinin Azaltılmasına Yönelik Yeniden Organizasyonu ve Bir Toplumsal Katılım Süreci". Doktora Tezi. İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Buyurgan, Serap. "Giriş" Müzede Eğitim Öğrenme Ortamı Olarak Müzeler. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Erşavaş Kavanoz, Suna. "Kentsel Direnç Kavramı Üzerine". Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 2:1 (2020): 5-24.
- ISDR. "Hyogo Framework for Action 2005-2015 Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters". Son güncelleme 5 Ocak, 2021, World Conference on Disaster Reduction 18-22 Ocak 2005, ISDR(International Strategy for Disaster Reduction): <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>, 2005
- Leblebici, Özkan. "Afetlerde Kamu Yönetiminin Rolü ve Toplum Temelli Afet Yönetimine Doğru". Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7:2 (2014): 457-477.
- Medici, Carolina. "Bernard Tschumi – Parc de la Villette – 1998". Son güncelleme 2 Ocak, 2021. Paquebot : <https://www..eu/?p=3405#prettyPhoto>, 8 Nisan, 2015.
- Structurae. "Parc de la Villette". Son güncelleme 4 Ocak, 2020. Structurae-International Database and Gallery of Structures: <https://structurae.net/en/structures/parc-de-la-villette>
- Şenyurt, Oya. "İzmit ve Çevresi/III Arayışlar: Deprem Olgusu/Kolektif Bellek/İkonik Bir Tasarım". Sosyologca Dersisi 7: (2014), 289-310.
- Tandoğan, Recai. "Kent Kimliği ve Turizmit Projesi". Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi, 2:2 (2018), 433-443.
- Tschumi, Bernard. "Tschumi ile Konuşma" Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 1- Bernard Tschumi. İstanbul: Boyut Kitapları. 2000.
- UNISDR. "The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030". Son güncelleme 5 Ocak, 2021, UNISDR(United Nations Office for Disaster Risk Reduction): https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf, 2015
- Varol, Nehir, ve Buluş Kırıkkaya Esra. "Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği". Dirençlilik Dergisi, 1:1 (2017), 1-9.
- Waymarking. "Parc de la Villette - Bernard Tschumi - Paris, France". Son güncelleme 5 Ocak, 2021, <https://www.waymarking.com/gallery/image.aspx?f=1&guid=71d7b866-fa33-4ba3-b8d9-81339f890935>
- Xululabs. "Parc de la Villette, Bernard Tschumi Architects". Son güncelleme 4 Ocak, 2021 tarihinde The Journal of The American Institute of Architects: <https://www.architectmagazine.com/project-gallery/parc-de-la-villette-722>, 20 Eylül, 2012.
- YerÇizenler. "30 Ekim 2020 Ege Depremi". Son güncelleme 25 Aralık, 2020 <https://github.com/ycizenler/30ekim2020egedepremi>, 14 Aralık, 2020.